

PEDAGOGIA LUI ȘTEFAN BÂRSĂNESCU. TREI ARGUMENTE DE ORDIN EPISTEMOLOGIC

Simona-Andreea ȘOVA

Colegiul „N. V. Karpen” Bacău, România

simona_sova@yahoo.com

Rezumat. Studiul nostru face apel la analiza pedagogiei propusă de Ștefan Bârsănescu în contextul raportării acesteia la evoluțiile înregistrate în epoca istorică modernă (interbelică) și postmodernă (contemporană). Perspectiva propusă este cea a argumentării statutului pedagogiei pe baza a trei argumente de ordin epistemologic: 1) obiectul de studiu specific al pedagogiei; 2) Normativitatea specifică pedagogiei ca „știință socială” care studiază educația; 3) Metodologia de cercetare specifică pedagogiei ca „știință socială” care evoluează în funcție de modul în care obiectul de studiu specific este ordonat de normativitatea specifică, de legile și principiile educației și ale instruirii. În analiza propusă vom valorifica și conceptele pedagogice fundamentale definite de Ștefan Bârsănescu în Dicționar de pedagogie contemporană, cu referință specială la „pedagogie știință socială cu statut academic” și la „educație, fenomen social fundamental și original, apărut o dată cu societatea umană”. Cele două concepte de bază pot fi aprofundate prin evocarea unui model istoric (Paideia; Antropologie pedagogică) dar și a unui model prospectiv, definit la nivel de pedagogia culturii, pedagogia practică, pedagogia prospectivă, pedagogia învățământului superior.

Abstract. Our study appeals to the analysis of pedagogy proposed by Ștefan Bârsănescu, in the context of its relation to the evolutions registered in the modern (interwar) and postmodern (contemporary) historical epoch. The proposed perspective is that of arguing the status of pedagogy based on three epistemological arguments: 1) the specific object of study of pedagogy; 2) The normativity specific to pedagogy as a “social science” that studies education; 3) The research methodology specific to pedagogy as a “social science” that evolves according to the way in which the specific object of study is ordered by the specific normative, by the laws and principles of education and training. In the proposed analysis we will also capitalize on the fundamental pedagogical concepts defined by Ștefan Bârsănescu in Dictionary of Contemporary Pedagogy, with special reference to “social science pedagogy with academic status” and to “education, fundamental and original social phenomenon, appeared together with human society”. The two basic concepts can be deepened by evoking a historical model (Paideia; Pedagogical Anthropology) but also a prospective model, defined at the level of culture pedagogy, practical pedagogy, prospective pedagogy, higher education pedagogy.

Cuvinte-cheie: Pedagogie, educație, epocă, epistemologie.

Keywords: Pedagogy, education, epoch, epistemolog.

Introducere

Pedagogia este definită și analizată de Ștefan Bârsănescu, în condiții de cercetare fundamentală, istorică și teoretică, inițiate și valorificate pe tot parcursul operei sale. Trebuie să evidențiem contribuțiile speciale în zona epistemologiei pedagogice, probate în *Unitatea pedagogiei contemporane ca știință* (1936, 1976) și în *Dicționar de pedagogie contemporană* (1969).

În termeni filozofici, epistemologic, *pedagogia* este definită conceptual pe fondul unui text concentrat care evidențiază calitatea sa generală, esențială, confirmată istoric și teoretic, de „știință socială cu statut academic, care studiază educația într-un cadrul instituționalizat, ca proces de

perfecționare a omului, interesând prezentul și viitorul omenirii” [2, p. 202]. Această definiție este de actualitate, cu condiția realizării a două completări, necesare la nivel de: a) *statut epistemologic – pedagogia* în viziune curriculară este *știința psiho-socială* (nu doar socială) specializată în studiul educației; b) *educația*. ca obiect de studiu al pedagogiei, nu reprezintă numai activitatea realizată „într-un cadru instituționalizat” (școlar / formal și extrașcolar / nonformal); ea include și numeroase *influențe* neorganizate, neintenționate, accidentale, spontane, generate de mediul social (*influențe* care, în termeni actuali, constituie *educația informală*).

Perspectiva de analiză pe care o propunem prin raportare istorică la opera lui Ștefan Bârsănescu, urmărește argumentarea *statutului științific al pedagogiei* pe baza a trei argumente de ordin logic, dar mai ales epistemologic:

I) Obiectul de studiu specific al pedagogiei = educația. Este aprofundat pe baza unor *concepțe fundamentale* proprii care definesc *educația* și *învățământul / instruirea*, *subiectul* și *obiectul* educației, structura generală a educației, instituțiile de educație;

II) Normativitatea specifică pedagogiei ca „știință socială”, care studiază educația. Este ordonată pe baza unor valori articulate și consolidate în spiritul filozofiei culturii, care susțin construcția stabilă a legilor și a principiilor educației și ale învățământului (sau ale instruirii, adaptate și la nivelul lecției)/

III) Metodologia de cercetare specifică pedagogiei. Este dezvoltată în spiritul filozofiei culturii care evoluează în funcție de modul în care *obiectul de studiu specific* este ordonat de *normativitatea specifică*, de legile și principiile educației și ale instruirii.

Metode și materiale

I) Obiectul de studiu specific al pedagogiei, educația, este analizat și aprofundat de Ștefan Bârsănescu prin *concepțele* sau *noțiunile de bază ale pedagogiei* care definesc:

1. *Educația* = „fenomen social fundamental și original, apărut odată cu societatea umană, îndeplinind funcția socială de informare și formare a omului”; „educația poartă și alte nume: proces pedagogic, proces instructiv-educativ, proces de dezvoltare și perfecționare a omului”.

2. *Instrucțiunea / Instrucția / Instruirea*: a) în pedagogia clasică = educația realizată în instituțiile școlare”, caracterizată prin „intelectualizare excesivă”; b) „pedagogia nouă” = educația / instrucția concepută ca „proces de dezvoltare a forțelor interne” psihologice ale copilului, elevului etc.; c) pedagogia modernă și contemporană = educația / instrucția concepută ca „proces de dezvoltare” permanentă, „în aceeași măsură *informativ* și *formativ*, bilateral care se săvârșește între educator și cel educat”, între profesor și elev;

3. *Procesul instructiv-educativ* = „operează pe două planuri”: a) orizontal, cu referință la dezvoltarea celui educat, fizic și psihic, intelectual și afectiv, volitiv și caracterial; b) vertical, cu

referință la evoluția în timp, „de la forme elementare la formarea de concepții și convingeri, a omului ca între [2, pp. 90-92].

Teoriile pedagogice afirmate istoric articulează „noțiunile de bază” la nivelul unui set de „concepții și definiții” realizate prin „construcții mentale explicative” – și *interpretative* – care au ca obiect „un sector din realitate (de exemplu, cel pedagogic, în ansamblul său) sau despre o parte din el (de exemplu, învățământul)”.

Din această perspectivă, Ștefan Bârsănescu identifică mai multe *modele de teorii pedagogice* deschise praxiologic, „încadrate în exigențele epistemologiei moderne”:

1. Teoria pedagogiei științifice promovează *modelul* care anticipează trecerea de la *pedagogie la știința educației*. Ea are ca obiect de studiu „condițiile de realizare a scopurilor instructiv-educative”. Prin *metodologia de cercetare* promovată în epoca postmodernă (contemporană), pedagogia confirmată epistemologic ca știință a educației, „nu este numai o știință descriptivă de fapte, ci o știință analitico-tehnologică, teleologică”. Prin dimensiunea sa *pragmatică*, *pedagogia* „este orientată spre rezolvarea praxisului”, devenind astfel, „în primul rând o știință tehnologică” [5, p. 350].

2. Teoria educației promovează *modelul* care are ca premisă realitatea concretă studiată de pedagogie prin analiză *orizontală (comparată)* și *verticală (istorică)*. La acest nivel, pedagogia are ca obiect de studiu specific *educația* care reprezintă: a) „un fapt al vieții istorico-sociale a umanității”; b) „un anumit praxis, o acțiune orientată spre un scop”; c) „un fapt de comportare culturală practică”. În plan *metodologic*, construcția epistemologică a *teoriei educației*, pleacă de la teza *normativă* conform căreia „fapta pedagogiei premerge teoriei pedagogice” [5, p. 352].

3. Teoria intereducației promovează *modelul* care valorifică funcția centrală a educației care implică, în mod obiectiv corelația dintre *educator – educat*, dintre profesor – elev (student etc.) [10], care evidențiază interdependența dintre cei doi *principali actori ai educației* context în care, de exemplu, în context școlar, „nu doar profesorul îl educă pe elev, ci și elevul îl educă pe profesor [10].

4. Teoria personalității pune accent pe faptul că „în fiecare epocă istorică, condițiile economico-sociale specific determină un anumit sistem de educație și învățământ care generează un anumit model de personalitate”, definit ca „ideal educativ”. La nivel de concept pedagogic „idealul educativ” proiectează tipul de dezvoltare a personalității elaborat pe fondul unei anumite filozofii (și pedagogii) a culturii, care reflectă „o concepție despre natură, societate și om” [5, p. 351].

II. Normativitate specifică pedagogiei, necesară pentru ordonarea obiectului de studiu specific (*educația*), este definită și analizată prin „legi și principii”. Ele sunt abordate, în mod special, de Ștefan Bârsănescu în contextul unei cercetări fundamentale care poate susține „unitatea pedagogiei contemporane ca știință”.

Legile și principiile pedagogiei sunt identificate și definite de Ștefan Bârsănescu în condițiile în care ele asigură cel de-al doilea criteriu epistemologic necesar pentru validarea pedagogiei ca știință socială sau socio-umană *specializată* în studiul educației. Ele definesc normativitatea pedagogiei necesară pentru ordonarea obiectului de studiu – educația – realizată prin „axiome, legi și quasi-legi”. În lipsa lor, „de regulă nu i se recunoaște nici unei discipline statul de știință”. Ele sunt diferite, în funcție de specificul obiectului de studiu propriu fiecărei științe, în funcție de care putem identifica *legi statice* și *legi dinamice*, *legi generale* și *legi statistice* sau *probabilistice*, „legi-axiome, legi propriu-zise și legități” [5, p. 253].

„*Legile-axiomă* reprezintă adevăruri evidente”. În această categorie, Ștefan Bârsănescu integrează „cele cinci *legi specifice*” pedagogiei științifice, propuse de R. Hubert:

a) *legea subordonării*, educatorului și copilului (educatului), față de valorile generale;

b) *legea raportului pedagogic*, care fixează faptul că „educatorul este mai apropiat de valorile generale decât copilul”;

c) *legea iubirii pedagogice*, prin care „educatorul este orientat în aceeași măsură spre copil și spre valori”;

d) *legea primatului pedagogic al întâlnirii cu valorile*, pe care pedagogul trebuie să le considere esențiale pentru elev;

e) *legea actului pedagogic* prin care „educatorul sprijină întâlnirea copilului cu valorile” [5, pp. 253-254].

Printre exemplele citate de Ștefan Bârsănescu, reținem *legile pedagogice* „propriu-zise” ale activității practice, inspirate din *principiile generale* ale educației: „1) *Conformitatea metodelor, mijloacelor și stilului cu scopul educației și învățământului*; 2) *Conformitatea* – educației și a învățământului – cu evoluția elevilor; 3) *Individualizarea* – educației și a învățământului; 4) *Armonia metodelor, mijloacelor și stilurilor educative sau didactice*; 5) *Încurajarea* – educației și învățământului; 6) *Decizia pentru valori* – pedagogice; 7) *Conformitatea cu cultura* [11, p. 292].

Pedagogia modernă și contemporană, propune mai multe modele de grupare a principiilor generale ale educației la nivel de sistem. Ștefan Bârsănescu, se referă la două *modele* care includ:

1) opt *principii generale ale educației și instruirii*: principiul legăturii teoriei cu practica, principiul educativ al învățământului (preluat din pedagogia lui Herbart); principiul caracterului științific al învățământului; principiul caracterului sistematic al învățământului; principiul însușirii conștiente și active a cunoștințelor; principiul intuiției / legăturii între cunoașterea senzorială și cunoașterea logică; principiul accesibilității; principiul respectării particularităților individuale ale școlărilor [12, p. 116].

2) cinci *principii generale ale educației și instruirii*: principiul maturizării specifice; principiul socializării și profesionalizării; principiul civilizării; principiul individualizării; principiul spiritualizării [11, p. 312].

Pe baza acestor principii generale ale educației (și ale învățământului) sunt elaborate principiile educației morale, educației intelectuale, educației estetice etc. În spiritul *deschis* al *didacticii herbartiene*, concepută ca teorie a *învățământului educativ*, principiile educației intelectuale pot fi interpretate și integrate la nivel de „sistem al principiilor didactice”

III. Metodologia de cercetare specifică pedagogiei evoluează în funcție de modul în care obiectul de studiu specific este ordonat de normativitatea specifică, afirmată în plan epistemologic și praxiologic în epoca istorică și contemporană (postmodernă). În această perspectivă există o linie de continuitate și de interdependență între cercetarea *operațională, empirică*, implicată în „descrierea faptelor”, în corectarea, reglarea și perfecționarea procesului instructiv-educativ și cercetarea *fundamentală, istorică și teoretică*, lansată și maturizată în epoca modernă și contemporană. la un standard epistemologic mai avansat care permite afirmarea pedagogiei ca „știință analitico-tehnologică, teleologică” [8].

La nivel de cercetare pedagogică fundamentală și operațională, *epistemologia pedagogiei* susține *praxiologia pedagogiei*, care: a) constituie „știința acțiunii”; b) evoluează ca „teorie a acțiunii educaționale, eficientă din punct de vedere pedagogic în raport cu un anumit scop (sau cu o serie de scopuri)”; c) studiază „condițiile de *optimalizare* a acțiunii educaționale, înțeleasă ca acțiune globală”, investigate pe cale experimentală și „pe baza unor modele informaționale”, cu referință la „*idealul educațional, scopurile pedagogice, siguranța de funcționare, adecvarea la mijloacele educaționale etc.*” [7, p. 220].

Continuitatea dintre *epistemologia* și *praxiologia pedagogică* poate fi sesizată și accentuată prin intermediul oricărei teorii a educației / instruirii / învățământului etc. care reliefează, cu mijloace proprii, din perspective generale particularitatea domeniului, demonstrată ontologic și gnoseologic, axiologic și tehnologic la nivel de

1. *Obiect de studiu specific, educația* = abordată prin aplicațiile pe care le poate genera *filozofia* și *pedagogia culturii* în condiții de *politică a educației* și de *tehnologie a instruirii* (*didactica* abordată ca teorie a educației aplicată la instruire, în general și în particular).)

2. *Normativitate specifică* = demonstrată prin capacitatea principiilor didactice, implicate în ordonarea lecției, de reflectare operațională a dimensiunii prescriptive superioare a „legilor propriu-zise ale educației” și a principiile generale ale educației și învățământului / instruirii.

3. *Metodologia de cercetare specifică, fundamentală, istorică și teoretică* = reflectată pragmatic în politica generală educației bazată pe valorile pedagogiei culturii, specificate în condiții de cercetare

operațională, în cadrul activității de organizare și realizare a oricărei lecții, concepută și implementată în contextul deschis al procesului instructiv-educativ.

Pedagogia are calitatea de „știință socială” sau socio-umană (psihosocială) prin faptul că „întrunește condițiile necesare: un obiect propriu de cercetare (educația) pe care îl examinează sub un unghi particular, specific, al realizării în formă superioară un sistem de cunoștințe adunate, organizate și filtrate de-a lungul timpului de marii teoreticieni ai educației”. Ștefan Bârsănescu are în vedere noțiunile de bază, care se referă la: educație, învățământ, structura generală a educației și instituțiile educației.

Rezultate și discuții

În *pedagogie*, la fel ca în toate științele, putem identifica astfel:

a) „teoriile propriu-zise” reprezentând un ansamblu de cunoștințe despre un domeniu” abordat global (teoriile generale: fundamentele pedagogiei, didactica generală) și particular (didacticele particulare), cu deschideri praxiologice multiple (pedagogice și sociale);

b) „*concepțiile* despre un anumit sector sau aspect din realitate care reprezintă un mod propriu de a privi problemele” – de exemplu, funcția generală și structura educației, rolul actorilor educației etc. – și de a realiza, „în fine definiția de noțiuni”, integrate în ultimă instanță în teorii sintetice” (vezi *paradigmele* afirmate în istoria pedagogiei).

Ștefan Bârsănescu observă faptul că problema *legilor pedagogice*, nu este încă rezolvată. Importanța sa este însă indiscutabilă, numai în plan teoretic, pentru „nu i se recunoaște discipline statutul de știință”, ci și din punct de vedere practic, pentru că este de nevoie de *ordine* nu de dezordine (anomie) în desfășurarea calitativă a oricărui proces instructiv-educativ. Astfel, după cum o demonstrează epistemologia domeniului, *legile pedagogiei* sau „legile pedagogice” sunt necesare deoarece în lipsa lor „nu sunt posibile nici lămuririle, nici afirmațiile, nici aplicarea tehnologică a cunoștințelor științifice” [8, p. 53].

Concluzii

În această perspectivă, *dimensiunea praxiologică* a pedagogiei lui Ștefan Bârsănescu este probată în condiții de cercetare fundamentală, *teoretică*, valorificată de autor la nivel *macrostructural* (în *pedagogia culturii*, dar și în *pedagogia aplicată / agricolă*) și *microstructural*, în *tehnologia instruirii* implicată în *proiectarea tipurilor de lecție*). În context epistemologic deschis spre toate zonele procesului formativ, Ștefan Bârsănescu, observă și evidențiază faptul că „legile științifice ale educației nu trebuie confundate cu principiile, normele și regulile de educație”. În cadrul oricărei dimensiuni generale, particulare sau concrete a educației sau a instruirii (învățământului), „*legea* stabilește ceea ce este, în timp ce *principiul* de regula prescrie ceea ce trebuie să se facă” [5, p. 355].

Bibliografie

1. Berger, G. L'homme moderne et son education. Paris: Presses Universitaires de France, 1962.
2. Bârsănescu, Ș. Specificul cercetării științifice în pedagogie. În: *Revista de pedagogie*, nr. 1, 1968.
3. Bârsănescu, Șt. Studiul entităților abstracte în știința educației. În: *Revista de pedagogie*, nr. 5, 1973.
4. Bârsănescu, Șt. Unitatea pedagogiei contemporane ca știință. Iași: Editura Terek, 1936.
5. Bârsănescu, Șt. Unitatea pedagogiei contemporane ca știință. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
6. Bârsănescu, Șt. Limbajul științific și pedagogia. În: *Revista de Pedagogie*, nr. 4, 1979.
7. Bârsănescu Șt. Dicționar de pedagogie contemporană. București: Editura Enciclopedică Română, 1969.
8. Brezinka, W. Von der Pädagogik zur Erziehungswissenschaft (De la pedagogie la știința educației), ed. a II-a, Weinheim, 1972.
9. Comenius, Jan Amos, *Didactica Magna*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
10. Debesse, M., Mialaret, G. *Traité des sciences pédagogiques*. 1, Introduction. Paris: Presses Universitaires de France, 1969.
11. Hubert, R. *Traité de la pédagogie générale*, ed. a VII-a. Paris: Presses Universitaires de France, 1970.
12. Kairov, I. A., *Dicționar pedagogic*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1964.
13. Stanciu, I. Gh., Nicolescu, V., Sacaliș, N. *Antologia pedagogiei americane contemporane*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971.